

УДК 631.1:339.13:636.5

Державне регулювання аграрно-продовольчого ринку в умовах членства України в СОТ

Сегеда С.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Стаття присвячена дослідженню сутності та особливостям функціонування механізму державного регулювання аграрно-продовольчого ринку. Запропоновано перспективні напрямки реалізації системи державного регулювання аграрно-продовольчого ринку в умовах членства України в СОТ, що здатні прискорити лібералізацію торговельних відносин.

Ключові слова: аграрно-продовольчий ринок, державне регулювання, Світова організація торгівлі, жовта та зелена скриньки, сукупний розмір підтримки, продовольча підтримка, непродовольча підтримка.

Сегеда С.А. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АГРАРНО-ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА В УСЛОВИЯХ ЧЛЕНСТВА УКРАИНЫ В ВТО

Статья посвящена исследованию сущности и особенностям функционирования механизма государственного регулирования аграрно-продовольственного рынка. Предложены перспективные направления реализации системы государственного регулирования аграрно-продовольственного рынка в условиях членства Украины в ВТО, которые будут способствовать ускорению либерализации торговых отношений.

Ключевые слова: аграрно-продовольственный рынок, государственное регулирование, Всемирная торговая организация, жёлтая и зелёная ящики, совокупный размер поддержки, продовольственная поддержка, непродовольственная поддержка.

Seheda S.A. STATE REGULATION OF AGRO-FOOD MARKET CONDITIONS OF UKRAINE'S MEMBERSHIP IN WTO

The article investigates the nature and features of the functioning of state regulation of agro-food market. Perspective directions of realization of state regulation of agro-food market in terms of Ukraine's membership in the WTO, which are able to accelerate the liberalization of trade relations.

Keywords: agro-food market, state regulation, World Trade Organization, yellow and green boxes, the total amount of support, food support, non-food support

Постановка проблеми. Аграрно-продовольчий ринок України на сучасному етапі становлення ринкових відносин відзначається досить широким арсеналом проблем та інституційних перетворень. Вони спонукають до перебудови відносин між суб'єктами ринку, детермінують ефективність аграрного виробництва та його конкурентоспроможність. Питання конкурентоспроможності аграрно-продовольчої продукції в останні роки особливо гостро виходить на перший план, оскільки тісно пов'язано із членством України в Світовій організації торгівлі. Відповідно сільськогосподарське виробництво потребує державної підтримки для підвищення його ефективності. Крім того, актуальним залишається питання продовольчої безпеки країни та експорту сільськогосподарської продукції за межі країни. Все це можна забезпечити тільки за умови високої якості та конкурентоспроможності аграрно-продовольчої продукції, а

також відповідності її жорстким технологічним вимогам. Після вступу в 2008 році України у СОТ відповідність аграрно-продовольчої продукції міжнародним стандартам якості стало невід'ємним атрибутом. У відповідності до цього тема статті є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблем формування, розвитку та державного регулювання аграрного ринку займаються такі вчені, як В. Амбросов, Г. Андрусенко, Л. Анічин, Л. Антоненко, П. Гайдуцький, А. Даниленко, О. Дацій, М. Дем'яненко, Ф. Зінов'єв, В. Ільяшенко, І. Кириленко, Ю. Коваленко, М. Корецький, М. Латинін, М. Лобас, Т. Лозинська, Є. Майовець, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Михайлова, О. Могильний, О. Олійник, Б. Панасюк, Б. Пасхавер, С. Рижук, П. Саблук, В. Ситник, І. Сіваченко, В. Ткаченко, А. Третяк, О. Ульянченко, М. Хорунжий, Г. Черевко, О. Шапоренко, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юришин,

В. Яблонський та інші. Праці цих вчених є ґрунтовними, проте недостатньо дослідженими залишаються питання використання важелів механізму державного регулювання аграрно-продовольчого ринку в напрямі підвищення його конкурентоспроможності в умовах глобалізації і регіоналізації економічних відносин, а також в умовах членства України в Світовій організації торгівлі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є всебічне дослідження всіх переваг та загроз, які виникають перед аграрно-промисловим комплексом країни в умовах її членства в СОТ, обґрунтувати та визначити напрями підтримки державою сільськогосподарського виробництва, нівелювати ризики і в достатній мірі реалізувати існуючі переваги від лібералізації торговельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Економічна ситуація в аграрному секторі економіки показала, що державна підтримка галузі є необхідною як основний чинник відновлення та покращення виробничого потенціалу. Сільськогосподарські підприємства виявилися неадаптованими до конкурентних умов роботи на зовнішніх ринках. У разі відсутності можливостей гідно конкурувати з іноземними товарами може посилитись тенденція до зникнення деяких галузей. Виробники аграрної продукції в сучасних ринкових умовах не мають достатніх можливостей підтримувати власний потенціал. Це вимагає присутності держави як регулятора ринкового середовища та його суб'єкта, що надаватиме допомогу виробникам аграрно-продовольчої продукції [1; 2; 3, с. 127; 4-5].

Одним з головних «обмежувальних» факторів підтримки аграрного сектору є ситуація

на ринку продовольства. Даний ринок характеризується низькою ємністю через низькі реальні доходи населення (табл. 1, рис. 1).

Вивчення проблеми і особливостей підтримки вітчизняного сільського господарства слід цілком і повністю підпорядкувати вимогам Світової організації торгівлі, членом якої є Україна. Членство у СОТ зумовлює необхідність дотримання певних вимог, які є особливими для аграрного сектору.

В умовах членства в СОТ, враховуючи принцип справедливої конкуренції на усіх ринках, який сповідує дана організація, заходи державної підтримки сільського господарства мають обмежений характер, особливо щодо підтримки цін, пріоритет надається підтримці доходів через цільові виплати на одиницю оброблюваної площі або (та) голову худоби. Таким чином, виходячи з членства України у СОТ, потрібно механізм державного регулювання переорієнтувати на принцип справед-

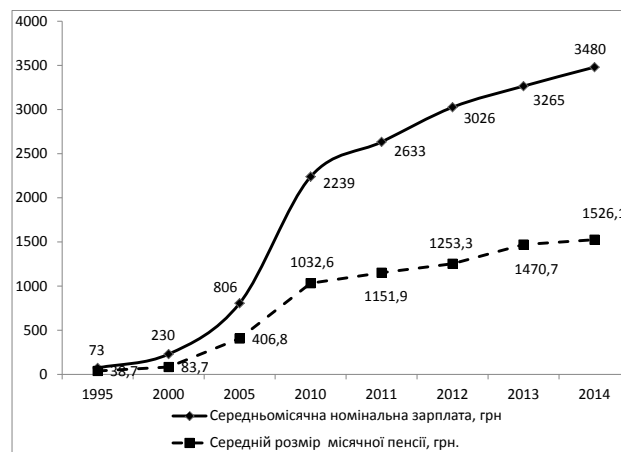

Рис. 1. Середній розмір місячної зарплати та пенсії в Україні, грн.

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування в Україні з розрахунку на одну особу за рік, кг [6, с. 13-35]

Продукти	Рік							
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
М'ясо і м'ясопродукти	68	39,0	32,8	39,1	52,0	51,2	54,4	56,1
Молоко і молокопродукти	373,0	244,0	199,1	225,6	206,4	204,9	214,9	220,9
Яйця, штук	272	171	166	238	290	310	307	309
Хліб і хлібопродукти	141	128	124,9	123,5	111,3	110,4	109,4	108,4
Картопля	131	124	135,4	135,6	128,9	139,3	140,2	135,4
Овочі й баштанні	103,0	97	101,7	120,2	143,5	162,8	163,4	163,3
Плоди, ягоди, виноград	47,0	33,0	29,3	37,1	48,0	52,6	53,3	56,3
Риба і рибні продукти	18,0	3,6	8,4	14,4	14,5	13,4	13,6	14,6
Цукор	50,0	32,0	36,8	38,1	37,1	38,5	37,6	37,1
Олія	12,0	8,2	9,4	13,5	14,8	13,7	13,0	13,3

ливої конкуренції, особливо стосовно застосування заходів захисту національного ринку. Фактично державний протекціонізм по відношенню до аграрної економіки повинен виходити із трьох «скриньок» – «зеленої», «блакитної» і «жовтої».

Існує багато умов і заборон, але головні принципи витікають з необхідності створення такого режиму підтримки та регулювання, яке забезпечувало б недопущення викривляючого впливу на торговельно-економічні відносини, особливо у частині підтримки виробництва та цін; фінансування аграрного сектору має здійснюватися через спеціальні урядові програми.

Зокрема, механізм державної підтримки галузі тваринництва в Україні зорієнтований і здійснюється через дотування виробників, що є цілком прийнятним згідно з вимогами СОТ за винятком механізму повернення ПДВ. При членстві в СОТ обсяг дотацій слід привести у відповідність до розміру СВП (сукупний вимір підтримки). Державна підтримка сільського господарства здійснюється по кількох напрямках:

1. Законом України від 23 грудня 1997 року № 770/97-ВР «Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість»» передбачено, що починаючи з 1998 року, податок на додану вартість щодо продажу молока та м'яса живою вагою сільськогосподарськими товаровиробниками всіх форм власності і господарювання обчислюється за нульовою ставкою. Кабінет Міністрів України видав Постанову від 02 березня 2011 року № 246 «Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету». Порядок повернення ПДВ діє і донині [7, с. 277-278].

2. Починаючи з 2001 року введені доплати за високовогову худобу. Нині діє Постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 року № 348 згідно якою дотація за вирощену і продану худобу та птицю надається в таких розмірах (за 1 кг живої маси): за молодняк ВРХ (понад 390 кг) – 1,4 грн; за свиней (95-130 кг за винятком свиноматок і кнурів) – 1,05 грн; за птицю свійську (лише для сільськогосподарських підприємств) – 0,5 грн [8; 7].

За дослідженнями І.В. Кобути, в Україні 75% становлять «жовті» програми підтримки і лише 25% – «зелені» [9, с.9]. Таким чином маємо 25% програм підтримки, заходи яких не скеровані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників (наука, ветеринарні заходи, інформаційне забезпечення тощо) і 75% –

заходи внутрішньої підтримки, що справляють викривлюючий вплив на торгівлю та виробництво (дотації, цінова підтримка, пільгове кредитування і т.п.). Згідно з вимогами СОТ бюджетне фінансування «жовтої скриньки» має скорочуватись. Але країна-учасниця СОТ має право не скорочувати витрати «жовтої скриньки», якщо зобов'язується забезпечити підтримку у розмірі не більше 5% від вартості валової продукції господарства (для розвинених країн) і 10% для тих, що розвиваються. Україна не має зобов'язань перед СОТ по скороченню внутрішньої підтримки, яка надається через «жовті» програми, але зобов'язана не перевищувати річний розмір підтримки, який акумулюється у показнику СВП [3, с. 127; 9, с. 6; 10].

Проблема державної підтримки галузі сільського господарства актуальна сама по собі, адже вітчизняні товаровиробники її потребують, але ця підтримка повинна бути не лише фактом, а приносити відповідний економіко-соціальний ефект. В умовах обмеженості відтворювального потенціалу сільськогосподарських підприємств, значимості матеріально-технічної бази, а також нестабільності цін важливе значення для ефективного аграрного бізнесу має державна підтримка виробників, а у тваринництві вона вирішальна для забезпечення економічного інтересу.

Державна підтримка сільського господарства здійснюється за методологією СОТ, проте для України характерна лише підтримка в межах заходів «жовтої і зеленої» скриньки, що зумовлено специфікою розвитку національного агрокомплексу й великими можливостями його зростання.

До «зеленої скриньки» належать заходи, не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, отже, не порушують принципів справедливої конкуренції. У додатку 2 визначені два основних критерії, яким мають відповідати ці заходи [11-14]:

- підтримка повинна надаватися через урядові бюджетні програми, а не за кошти споживачів;

- наслідком підтримки не повинно бути надання цінової підтримки виробникам.

Державні витрати в межах «зеленої скриньки» можуть здійснюватись у таких напрямках:

- наукові дослідження, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування;

- ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування;

- сприяння збуту сільгосппродукції, у тому числі збирання, обробка та поширення ринкової інформації;
- удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за винятком операційних витрат на її утримання;
- утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога;
- забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо;
- підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва;
- сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва;
- охорона навколишнього середовища;
- програми регіонального розвитку.

Держава, що є членом СОТ, має право фінансувати заходи «зеленої скриньки» в будь-якому обсязі залежно від можливостей свого бюджету.

Немає також заперечень проти бюджетного фінансування заходів «блакитної скриньки», оскільки вони спрямовані на обмеження перевиробництва (скорочення поголів'я худоби, посівних площ тощо).

Найбільш дискусійним питанням при вступі України до СОТ є заходи «жовтої скриньки». До них належать заходи внутрішньої підтримки, що справляють викривлюючий вплив на торгівлю і виробництво [2; 15]:

- дотації на продукцію тваринництва та рослинництва;
- дотації на племінне тваринництво;
- дотації на елітне насінництво;
- дотації на комбікорми;
- компенсація частини витрат на міндобрива та засоби захисту рослин;
- компенсація частини витрат на енергоресурси;

- цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільгосппродукцію;
- надання виробнику товарів і послуг за цінами, нижчими за ринкові;
- закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові;
- пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів;
- пільги на транспортування сільгосппродукції;
- витрати лізингового фонду та деякі інші.

Стосовно заходів «жовтої скриньки» держава повинна взяти зобов'язання із скорочення бюджетного фінансування. В ході визначення умов вступу до СОТ розраховується показник сукупного виміру підтримки (СВП) як щорічна сума всіх видів державної підтримки, на які поширюються зобов'язання із скорочення [8].

За умовами СОТ підтримка сільського господарства України інституціонально обмежена певними правилами, серед яких головна умова – застосування заходів непрямого впливу, які не викривляють конкурентні умови і не надають преференцій окремим виробникам.

В Україні 33-41% загальної державної підтримки на програми «жовтої скриньки» припадає 70-75%, на «зелену» – відповідно 25-30% [10]. Проте в зарубіжних країнах, що мають високий рівень розвитку аграрно-продовольчих ринків, це співвідношення є наступним: в Австралії на «зелені» програми направляється 91% коштів держави, у США – 78%, країнах ЄС – 59%, Бразилії та Канаді – 53% [11] (табл. 2).

З 25% коштів, що виділяються по програмі «зеленої скриньки» лише 5% від цієї суми направляється безпосередньо сільськогосподарським виробникам. Решта коштів спря-

Таблиця 2

Розподіл внутрішньої підтримки по «скриньках» СОТ, млн. дол. США [10]

Показники	Австралія**	Бразилія	ЄС-25***	Канада	США	Україна
Загальна сума по всіх скриньках	2308,7	2417,6	79048,9	6406,5	65299,6	1966,6
в т.ч. програми						
<i>жовті</i>	219,8	1128,3	32193,1	3004,8	14626,6	1465,8
у %	9%	47%	41%	47%	23%	75%
<i>зелені</i>	2088,9	895	22074,1	3401,7	50672	500,8
у %	91%	37%	28%	53%	77%	25%
<i>блакитні</i>	0	0	24781,7	0	0	0
у %	0%	0%	31%	0%	0%	0%
<i>розвитку</i>	0	394,3	0	0	0	0
у %	0%	16%	0%	0%	0%	0%

мовуються на реалізацію через державні інституції загальних послуг. В той же час, як стверджує Кобута І.В., «..для Австралії характерним є широке використання можливостей «зеленої скриньки» для підтримки окремої продукції тваринництва та рослинництва» [10].

Тому вирішальним напрямком для України повинен стати механізм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок розширення програм «зеленої скриньки». До них можна віднести вдосконалення ринкової інфраструктури, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, підвищення якісних параметрів продукції, заходи із покращення родючості земель, формування та прозорого функціонування державного резерву продовольства, створення центрів з маркетингу та дорадництва.

Характеризуючи існуючу систему підтримки сільського господарства України, її потрібно оцінювати двояко: з одного боку, обсяги бюджетних видатків збільшуються, а з іншого, – державне регулювання стосовно розподілу коштів залишається неефективним, що знижує якісні впливи видатків підтримки на розвиток аграрного комплексу.

Таким чином, аналіз зобов'язань України, взятих при вступі до СОТ, дозволяє стверджувати, що умови приєднання України до СОТ надають можливості підтримки сільського господарства України на рівні 10-12 млрд. грн. у рік (зелені та жовті разом) без порушення цих зобов'язань. Обмеження щодо «зелених» програм з боку СОТ не існує, але зазвичай Мінфіном накладаються ліміти на загальну суму фінансування бюджетних програм на під-

тримку сільського господарства через обмежені можливості державного бюджету країни. Всім відоме загальне нарікання з боку інших міністерств стосовно неефективності використання коштів державного бюджету. При збільшенні видатків на бюджетні програми Міністерства аграрної політики проблемні питання галузі та сільської місцевості не зникають. Тому зараз аграрна політика має бути більше сфокусована на питанні ефективності бюджетних програм підтримки та визначення коефіцієнту корисної дії реалізації цих програм, які діють на даний час.

Висновки. Проведені дослідження засвідчили, що на ефективність українського аграрно-продовольчого ринку в значній мірі впливає рівень державного регулювання та підтримки цього ринку. Проте в межах зазначеної проблеми присутні проблеми, що перебувають у площині формування державного регулювання аграрно-продовольчого ринку: монополізм на основних продуктових ринках, недостатність державної підтримки з бюджету; недосконалість правового поля, низький рівень оплати праці, а також недостатньо висока купівельна спроможність населення, несприятливий інвестиційний клімат, незадовільний рівень інноваційної політики, недостатньо прозорий механізм виділення бюджетних коштів на державну підтримку аграрно-продовольчих ринків, нееквівалентність міжгалузевого обміну.

В умовах членства України в СОТ державне регулювання та підтримка аграрно-продовольчого ринку має бути спрямована на підвищення ефективності бюджетних програм та прозорому визначенні чинників їх оцінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дем'яненко М.Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ / М.Я. Дем'яненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)
2. Кваша С.М. Вступ до СОТ: перспективи для аграрного сектора економіки України / С.М. Кваша [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)
3. Кобута І.В. Оцінка впливу вступу України до СОТ на окремі ринки сільськогосподарської продукції / І.В. Кобута, О.Л. Шевцов // Економіка АПК. – 2007 р. – № 1 – С. 127-135.
4. Левченко Н.М. Принципи державного регулювання розвитку АПК в умовах інтеграції до європейського простору / Н.М. Левченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.www.kbuara.kharkov.ua](http://magazine.www.kbuara.kharkov.ua)
5. Лозинська Т.М. Удосконалення фінансово-економічного механізму державного регулювання аграрного ринку / Лозинська Т.М., Анікеєнко В.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.www.kbuara.kharkov.ua](http://magazine.www.kbuara.kharkov.ua)
6. Баланс та споживання основних продуктів харчування населення України: стат зб. – К., 2014. – С. 13-35.
7. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / Шпикуляк О.Г. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – С. 277-280.
8. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.minagro.gov.ua

9. Кобута І.В. Трансформація підтримки сільського господарства країн світу відповідно до домовленостей СОТ / Кобута І.В. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 6-9.
10. Кобута І.В. Аграрна політика підтримки сільського господарства – нові виклики в зв'язку із вступом України до СОТ / І.В. Кобута [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)
11. Майстро С.В. Удосконалення механізму державного регулювання аграрного ринку в умовах членства України в СОТ / С.В. Майстро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/3/03.pdf
12. Міщенко Д.А. Державне регулювання аграрного сектору економіки України в умовах світової організації торгівлі / Д.А. Міщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)
13. Орлик О.В. Аграрний сектор економіки України в умовах членства в СОТ: перспективи та наслідки / О.В. Орлик [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)
14. Осташко Т.О. Агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: аналіз умов доступу, конкурентоспроможності товарів і засобів захисту / Т.О. Осташко // Український соціум. – 2008. – № 1(24). – С. 121-130.
15. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www.http://magazine.kbuara.kharkov.ua](http://magazine.kbuara.kharkov.ua)
16. Дем'яненко М.Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ / М.Я. Дем'яненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)